

6. Boş kategoriler

6.1 adıl (pro)

Aşağıdaki (1) tümcesinin tümcenin bozuk olmasının nedeni konu rollü üyenin eksikliğiyle açıklanabilir. Çünkü *kaçmak* eylemi (2)'de de görüldüğü gibi, edici ve konu rolü yüklenmiş üyelere sahiptir:

(1) *Aslı korkuyor

(2) kork-:   x   y
                  EDİCİ   KONU

Bu bilgiler ışığında, aşağıdaki tümceleri inceleyelim:

- (3) a. Aslı köpekten korkuyor
      b. O köpekten korkuyor
      c. Köpekten korkuyor

(3a) ve (b) tümcelerinde iki üyeli *kork-* eyleminin üye yapısına uygun olarak iki AÖ bulunurken (c) tümcesinde sadece bir AÖ bulunmasına karşın tümce yine de düzgündür. Ancak her anadili konuşucusu (c) tümcesinde sesbilimsel olarak gerçekleşmemiş de olsa özne konumunda üçüncü kişiyi gösteren “gizli” bir öğenin varlığını bilmektedir. Dilbilgisi kitaplarında “gizli özne” terimi ile adlandırılan bu öğenin varlığı yüklemdeki kişi çekiminden anlaşılmaktadır. Türkçede dört kişi eki bulunmaktadır:

- (4) a. Ben köpekten korkuyorum
      b. Sen köpekten korkuyorsun
      c. Biz köpekten korkuyoruz
      d. Siz köpekten korkuyorsunuz

Kişi ekinin görülmediği yapılar ise üçüncü kişi çekimleridir:

- (5) a. O köpekten korkuyor
      b. Onlar köpekten korkuyor

Ancak sayı uyumu üçüncü kişide görülebilir:

- (6) Onlar köpekten korkuyorlar.

Türkçe adıl-düşüren bir dil olduğu için özne konumundaki adılar görülmeyebilir:

- (7) a. Köpekten korkuyorum.
      b. Köpekten korkuyorsun.
      c. Köpekten korkuyoruz.
      d. Köpekten korkuyorsunuz.

- (8) a. Köpekten korkuyor
      b. Köpekten korkuyorlar.

İşte adıl düşüren bu dillerde görülmeyen ancak varlığı başka yollarla kanıtlanan bu öğeler gizli özne ya da literatürdeki adıyla küçük adıl (yazıyla adıl) ile gösterilir:

- (9) a. adıl köpekten korkuyorum
      b. adıl köpekten korkuyorsun
      c. adıl köpekten korkuyoruz
      d. adıl köpekten korkuyorsunuz

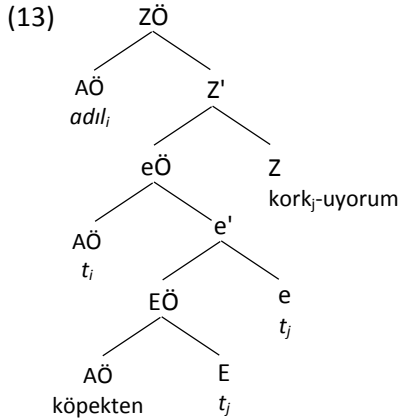
- (10) a. adıl köpekten korkuyor
      b. adıl köpekten korkuyorlar

Öyleyse (28a)'daki gibi tümcelerde üye yapısı ve rol yapısında bir eksiltme söz konusu değildir:

- (11) adıl köpekten korkuyor
      EDİCİ KONU

Aynı durum, Türkçede tümceciklerde de görülebilir:

- (12) a. Ben [Aslı'nın köpekten korkmasına] şaşırdım
 b. Ben [onun köpekten korkmasına] şaşırdım
 c. Ben [adıl köpekten korkmasına] şaşırdım

Type	Language	Licensing		Identification (Recovery)			Behaviour
		1st/2 nd person	3rd person	Agreement	Discourse		
					Topicality	Speech act Presence	
Full pro-drop	Italian, Spanish	Yes	Yes	X			Full pro-drop
	Chinese, Old Icelandic	Yes	Yes		X		Full pro-drop
	English, Swedish	No	No				No pro-drop
Partial pro-drop	Nez Perce	Yes	No			X	Partial pro-drop
	Hebrew, Finnish	Yes	No	X			Partial pro-drop only when AGR is rich

Bir başka gizli özne

(12c) tümcesinde köpekten korkanın "o" olduğu bilinmekte, bu yüzden de bu tümceğin öznesinde edici rollü adıl bulunduğu görülmektedir. Şimdi buna benzer bir başka tümce üzerinde düşünelim:

- (13) Ali [köpekten korkmak] istemiyor

Bu tümcede istemek eyleminin öznesi Ali'dir. Öyleyse istemek işini yapan Ali'dir. Peki bu tümcede *korkmak* eyleminin öznesi nedir? Basit olarak, *korkmak* eyleminin öznesinin de *Ali* olduğu söylenebilir. Öyleyse (13)'teki tümcenin (12c)'deki tümceden farkı nedir?

6.2 ADIL (PRO) ögesi

Aşağıda ADIL'ın dağılımı görülmektedir:

- (1) ADIL çekimsiz tümceciklerin özne konumunda görülmektedir
  - a. Ali [ADIL ders çalışmak] istedi
  - b. Ayşe [ADIL içeriye girip] kitabını aldı
  - c. It is not easy [ADIL to study physics].
- (2) ADILa diğer konumlarda (tümleş konumu, çekimli tümceciğin öznesi konumu) izin verilmemektedir:
  - a. Ali [ADIL ondan nefret ettiğimi] çok iyi biliyordu.
  - b. * Ali ADIL gördü
  - c. * Pam believes (that) ADIL solved the problem.
  - d. * Sarah saw ADIL
  - e. * Sarah saw pictures of ADIL
- (3) Sözlüksel AÖ'ler mastarlı tümceciklerin özne konumlarında yer alamazlar:
  - a. * Ali [Zeynep ders çalışmak] istedi. / krş. Ali [Zeynep'in ders çalışmasını] istedi
  - b. * It seems [Susan to be here] / krş. It seems that Susan is here.

Eylemin ve ilgecin nesne konumları yönetilen konumlardır (bkz. 2b, 2d, 2e).

Çekimli eylemin özne konumu yönetilen konumdur (bkz. (2a ve (2c).

ADIL Teoremi: ADIL yönetilmez.

Denetleme mi yükseltme mi?

Denetleme ve yükseltme yapıları arasında aşağıdaki farklılıklar gözlenmektedir (bkz. Hornstein, Nunes ve Grohman, 2005):

- A.** Denetleme yapılarının öznesi hem denetleme tümcesinin hem de yerleşmiş tümcenin yüklemi bakımından anlambilimsel bir rol oynamaktadır. Ancak yükseltme yapılarının öznesi sadece yerleşmiş tümcenin yüklemi ile anlambilimsel bir ilişkiye sahiptir. (4a)'daki gibi bir denetleme yapısında *Mary* "uman" (hoper) ve "öpen" (kisser) olarak yorumlanırken (4b)'deki gibi bir yükseltme yapısında *Mary* "öpen"dir, ancak "görünen" (seemer) değildir.
- (4) a. Mary hoped to kiss John.
  - b. Mary seemed to kiss John.
- B.** Yükseltme yapılarında dolgu adları bulunabilirken, denetleme yapılarında bulunamaz:
- (5) a. It_{DOLGU} seems that John leaves early.
  - b. *It_{DOLGU} hopes that John leaves early.
  - (6) a. There_{DOLGU} seemed to be a man at the party.
  - b. *There_{DOLGU} hoped to be a man at the party.
- C.** Yükseltme yapılarında deyimlerin parçaları görünebilirken denetleme yapılarında bu parçalar özne konumunda yer alamaz.
- (7) a. The shit seemed to hit the fan.
  - b. *The shit hoped to hit the fan.
  - (8) a. All hell seemed to break loose.
  - b. *All hell hoped to break loose.
- D.** Yükseltme yapıları çatı bakımından saydamlık gösterir, ancak denetleme yapılarında bu olanaklı değildir. (9)'deki tümceler birbirlerinin açıklarıdır (yani her ikisi de aynı bağlamda doğrudur) ancak (10)'deki tümceler farklı anlamlardadır.

- (9) a. The doctor seemed to examine John.
b. John seemed to be examined by the doctor.
- (10) a. The doctor hoped to examine John.
b. John hoped to be examined by the doctor.

A-D'nin açıklamaları:

A. (denetleme yapısı): YB'de tüm sözlüksel/konusal özellikler DY'de doyurulur. (4a)'daki *hope* eylemi, umulacak şey için bir tümleş ve dışsal üye olarak bir "uman" gerektirmektedir. Düzgün bir tümcenin DY'si özne ve nesne konumları (11)'deki gibi "doyurulmuş" olmalıdır. Aynı şekilde, yerleşmiş *kiss* eylemi de "öpen" ve "öpülen" θ -rollerine sahiptir. Öyleyse *kiss* eyleminin özne konumu sesbilimsel olarak bu konum dolu olmasa da DY'de dolu olmalıdır. YB'de bu konum (sesbilimsel olarak) boş bir ulam olan ve ana özne ile eşdizimli olan ADIL ile doludur. Böylece, *Mary*'nin iki farklı rolü açıklanmaktadır.

(11) DY: [$Mary_{uman}$ hoped [ADIL_{öpen} to kiss John_{öpülen}]_{önerme}]

Yerleşmiş özne konumundaki boş kategori iz olarak ele alınamamaktadır. Bunun nedeni, izlerin taşıma yoluyla gerçekleşmeleridir, DY tüm taşıma işlemlerinden daha önce yer almaktadır. Öyleyse YB kuramında DY ve denetlenen ADIL birbirleriyle çok yakından bağlantılı öğelerdir.

Yükseltme yapısı: (4b)'deki *seem* 'görünmek' eylemi nesne gerektirmektedir, ancak özne konumu konusal bir konum değildir. Bu nedenle, *Mary*, DY'de bu konumda yer almamaktadır. Diğer yandan, (4b)'deki yerleşmiş *kiss* 'öpmek' eylemi iki θ -rol yüklemektedir, ancak yerleşmiş tümcecikte sadece tek bir öge yerleştirilebilmektedir. Bu yüzden de (4b)'nin DY sunumunda, *Mary* yerleşmiş tümcede üretilmektedir, ana tümcenin özne konumu ise boştur:

(12) DY: [Δ seemed [$Mary_{öpen}$ to kiss John_{öpülen}]_{önerme}]

(12)'deki yapıda, *Mary* GYY'yi (EPP) doyurmak için ana tümcenin özne konumuna taşınmakta ve burada Durumunu eşlemektedir. Böylece (13)'teki YY'ye ulaşılır. Burada türetim boyunca *Mary*'nin sadece "öpen" θ -rolünün bulunması böylece açıklanmaktadır. Bu yöndeki bir açıklama, yükseltme yapıları ile denetleme yapıları arasındaki anlam farklılığını da (yukarıda A'da belirtiden durum) ortaya koymaktadır.

(13) YY: [$Mary_i$ seemed [t_i to kiss John]]

B. (5b) ve (6b)'de görüldüğü gibi, denetleme yapılarında dolgu adıkları yer alamamaktadır. Bu DY'de Rol Ölçütünün (Theta-Criterion) çiğnenmesinden ileri gelmektedir: Denetleme yüklemi dışsal üyesine θ -rolü yüklemelidir, ancak dolgu adıkları θ -taşıyan anlatımlar değildir. Tersine, taşıma eyleminin özne konumu konusal bir konum olmadığından dolgu adılı tarafından doldurulmaktadır.

C. (7) ve (8)'deki deyimlerde deyim'in parçalarının θ -konumlarından farklı yerlerde bulunması olanaksızdır. Örneğin, denetleme yapısı içeren (7b)'de *the shit* ögesinin deyim özelliği nedeniyle aslında yerleşmiş tümce içinde bulunması ve ana tümcenin özne konumuna yükselmesi gerekir. Bu durumda (14a) gibi bir DY sunumu gereklidir. Ancak bu olanaksızdır. Çünkü bu DY sunumunda *hope* eyleminin "uman" rolü eksiktir. Öyleyse (7b) için dilbilgisel bir türetim söz konusu değildir. Ancak tersine, yükseltme yapılarında sorun yoktur. Çünkü ana tümcenin özne konumu konusal değildir. Bu yüzden de (7a)'nın (14b)'deki DY'si düzgündür:

(14) a. DY: *[Δ hoped [the shit to hit the fan]]

b. DY: [Δ seemed [the shit to hit the fan]]

D. (9)'daki yükseltme yapılarında, *John* ögesine hem etken hem de edilgen yapılarda DY'de aynı θ -rol yüklenmiştir (bkz. 15). Ancak (10)'daki denetim tümcelerinin DY sunumunda, *John*'a farklı θ -roller yüklendiği görülür (bkz. 16).

(15) a. DY: [Δ seemed [the doctor to examine John_{muayene edilen}]]

b. DY: [Δ seemed [to be examined John_{muayene edilen} by the doctor]]

(16) a. DY: [the doctor hoped [ADIL to examine John_{muayene edilen}]]

b. DY: [John_{uman} hoped [to be examined ADIL by the doctor]]

Sıfır Durum

Durum Filtresi: Sesbilimsel olarak gerçekleşmiş her AÖ'ye (soyut) bir Durum yüklenmelidir.

Chomsky ve Lasnik (1993) herhangi bir BelÖ gibi, ADIL'ın "görünür" olması ve MB'de yorumlanabilmesi için Duruma ihtiyacı vardır. Chomsky ve Lasnik'e göre, çekimsiz Zaman sadece sıfır Durumu eşlemektedir. Bu yüzden de ADILa sıfır Durum yüklendiği ileri sürülmektedir.

Chomsky ve Lasnik'e göre ADIL sesbilimsel içerikten, gönderimden ve diğer kimi özelliklerden bağımsız en küçük AÖ'dür

(17) ADIL "Sıfır Durum" alır ve en küçük AÖ'dür, Sıfır Durum alan tek AÖ türüdür..

(18) Sıfır Durum sadece çekimsiz Z tarafından eşlenebilir.

(19) Durum yükleme / eşleme

a. Yalın: çekimli Z

b. Belirtme: E

c. Sıfır: Çekimsiz Z

Sıfır Durum

(20) a. We expect [_{Z0} ADIL [_{Z'} Ç to be rewarded t]] .

Sıfır Durum

b. We like [_{Z0} ADIL [_{Z'} Ç being rewarded t]] .

Denetleme yerine taşıma

(21) a. *[ADIL ev-e koşup] kavga başla-dı.

b. *Erkin_i zannediyor [ki [[ADIL_i eve koşup] kavga başladı]].

c. *Erkin'in_i bilgisayar-ı [ADIL_i makale-yi yaz-arak] bozuldu.

d. *Erkin_i Ayşe'ye_j bu parayı [ADIL_{i+j} isteyerek] teklif etti.

ADILın bazı özellikleri:

(i) ADIL'ın öncülü olmalıdır (bkz. 21a)

(ii) öncül yerel alanda olmalıdır (bkz. 21b)

(iii) öncül ADILa k-buyurmalıdır (bkz. 21c)

(iv) ADILın ayırık öncülleri olmamalıdır (bkz. 21d)

Bu özellikler (26)'daki tümceciklerdeki boş kategorilerin zorunlu denetimli (ZD) ADIL olduğunu göstermektedir

(22) a. Erkin [ADIL eve koşarken] beni gördü.

b. Erkin_i zannediyor [ki pro_j [[ADIL_{i/j} eve koşarken] onu gördüm]].

c. Erkin'in_i bilgisayarını [ADIL_i makaleyi yazarken] bozulmuş.

d. Erkin_i Ayşe'ye_j [ADIL_{i+j} dans ederlerken] evlenme teklif etti.

ADILın bazı özellikleri:

(i) ADIL'ın öncülü gerekli değildir (bkz. 26a)

(ii) öncül yerel alanda olmak zorunda değildir (bkz. 24b)

(iii) öncül ADILa k-buyurmak zorunda değildir. (bkz. 24c)

(iv) ADILın ayırık öncülleri olabilir. (bkz. 24d)

Bu özellikler (26)'daki *ince*-türü eklenti tümceciklerindeki boş kategorinin SD ADIL olduğunu göstermektedir
Hornstein (1999/2001)

Hornstein (1999/2001), Minimalist Program çerçevesinde ortaya koyduğu taşıma temelli kuramında, ADIL'ın ve ADIL'ın dağılımını düzenleyen denetim kuramının dilbilgisini gereksiz yere karmaşıklaştırdığına

inanmaktadır. Bu nedenle de sözdizimi kuramında ADIL'ın gerekli olmadığını ileri sürmektedir. Denetim yapılarında ROL Ölçütü (Theta Criterion) nedeniyle ADIL'a duyulan gerekliliği ortadan kaldırmak için, Hornstein AÖ'lerin birden fazla ROL alabileceğini savunmaktadır. Bu şekilde Hornstein, kuram çerçevesinde ADIL'ı ortadan kaldırıp denetim yapılarını yükselme yapılarına indirgemeyi önermektedir. Hornstein'in kuramı çerçevesinde, aşağıda görüldüğü gibi hem (23)'deki özne denetim yapısı hem de (24)'deki nesne denetim yapısı AÖ-izi ile çözümlenmektedir:

(23) *Zorunlu Özne Denetimi*

- a. Ali_i [ZD ADIL_i sinemaya gitmek] istiyor.
+θ +θ
b. Ali_i [AÖ-izi_i sinemaya gitmek] istiyor
+θ+θ

(24) *Zorunlu Nesne Denetimi*

- a. Ali Ayşe_i'yi [ZD ADIL_i sinemaya gitme]-ye ikna etti.
+θ +θ
b. Ali Ayşe_i'yi [AÖ-izi_i sinemaya gitme]-ye ikna etti.
+θ +θ

Hornstein (1999/2001) ve Boeckx & Hornstein (2003, 2004), zorunlu olmayan denetim yapılarındaki boş ulamın ise, İtalyanca, İspanyolca, Çince, Korece vb. adıl düşüren dillerde görülen *adil* (=pro) olduğunu varsayar. Başka bir deyişle, Yönetim ve Bağlama Kuramında SD (seçimli denetim) olarak değerlendirilen boş ulam, Hornstein'in kuramında *adil*'a eşdeğerdir.

Öyleyse Türkçe (21) ve (22)'deki tümceicklerinde boş kategorilerin görünümü şöyle olmalıdır:

- (25) Ali_i [ZD ADIL_i (=AÖ-izi_i) içeriye gir-ip onu çağırdı].
(26) Ali_i [SD ADIL_{i/j} (=adil) içeriye gir-ince] çok şaşırıldı.